

VÂNĂTOAREA: SOCIABILITATE ȘI DIPLOMAȚIE ÎNTR-O LUME FANARIOTĂ

Nicoleta ROMAN

Abstract: Being part of an elite goes beyond appearances and involves accommodating and immersing oneself to a culture. This text explores the role of hunting for a South-eastern Europe elite with diplomatic connections and part of the premodern Ottoman Empire. It employs the Phanariot regime as a chronological and cultural frame and argues for significant changes in this time period with reference to hunting. The text takes the reader to Greek and Romanian territories and observes cultural shifts in the use and understanding of what was until eighteenth century an activity that either trained men to war or was seasonally exercised for food supply.

Keywords: Ottoman Empire, Romanian Principalities, Greece, Phanariots, hunting, sociability, cultural diplomacy, 18th century and early 19th century.

Biblioteca Academiei Române păstrează o frumoasă gravură de la finalul secolului al XVIII-lea semnată de Paulus Pitristch (1768-1842) și care, conform descrierii oferite de instituție, îmbină două episoade din domnia lui Nicolae Mavrogheni (1735-1790): fuga din București și plimbarea într-o trăsură trasă de cerbi domesticiți.

Fig. 1, Paulus Pitristch, „Fluch des Fürsten Mavrojeni aus Bukarest bei Annäherung der K.K. Truppen am 9ten Nov. 1789” [Fuga domnului Mavrogheni din București din cauza sosirii trupelor austriece pe 9 noiembrie 1789], Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe.

Imaginea (fig. 1) este de un exotic aparte și atrage atenția asupra unui fanariot descris în cronicile românești ale vremii drept un domn ce utilizează visele ca modalitate de a-și avertiza dușmanii de pedepsele ce-i așteaptă dacă nu i se supun¹. Dar tot el este cel care, prin alaiul său, își uimea contemporanii. Pitarul Hristache îi dedică lui Mavrogheni o lucrare în versuri și punctează neobișnuitul acestor plimbări în consonanță cu o epocă plină de violențe și neprevăzute:

*Când făcea vreo plimbare
Nu mergea cu pompă mare,
Ci călare voinicește
Și la cap legat turcește,
Cu galiongii² dimpreună
Și mazdrac³ fiind în mână
Și pe unde nu gândea
P'acolo îl întâlnea⁴*

Beiu de Samos, Ion Ghica (1816-1897), scriind și pe baza altor documente și a istoriilor ce i-au fost transmise oral, pare să fi știut mai sus-amintita gravură, întrucât descrierea pe care el o oferă alaiului domnului Mavrogheni este o completare potrivită:

„După prânz, răsturnat într-o caleașcă poleită, trasă de patru cerbi cu coarnele de aur, ieșea la preumblare înconjurat de cîhodari⁵ cu fuste albe și ișlice rotunde de samur pe cap, de arnăuți și soitari⁶ cu căciuli lungi de postav pestriț, împodobite cu coade de vulpi și clopoței, care jucau chiocecurile⁷ pe lângă trăsura domnească, se strămbau la trecători și insultau femeile cu vorbe și cu gesturi nerușinate”⁸.

Și chiar dacă cele două surse nu concordă în opulența descrierii plimbărilor, un lucru este cert: Nicolae Mavrogheni se diferențiază cu totul de ceilalți domni fanarioți. Prinți numiți dintre familiile de dregători otomani de origine preponderent greacă din cartierul Fanar al Constantinopolului, domniile fanarioți reprezintă o filieră de rafinare culturală și de pătrundere a influenței franceze în spațiul românesc, în special cel al elitei⁹. Primele domnii fanariote stau sub

¹ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. II, traducere de G. Sion, București, Imprimeria națională a lui Iosif Romanov, 1859, p. 175; Ion Ghica, *Opere*, vol. I, ediție critică de Ion Roman, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 413-4 (exemplul soției lui Scarlat Cămpineanu).

² Galiongiu = marinar pe un galion, corăbier.

³ Mazdrac = tip de lance lungă; măciucă ghintuită.

⁴ Pitarul Hristache, *Povestea Mavroghenească*, cu o introducere și note de Gheorghe Adamescu, București, Editura Librăriei Carol Müller, [1896], p. 24-25.

⁵ Cîhodar, cîhodari = slujbaş care îngrijea de încălzimintea domnului și care, totodată, putea avea rolul de lacheu. În spațiul otoman, slugă care însoțea pe demnitari.

⁶ Soitar = măscărici al domnilor fanarioți, care-l însoțea la alaiuri și parade. Erau 4 astfel de persoane.

⁷ Chiocec = dans turcesc.

⁸ Ion Ghica, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, glosar, bibliografie de Ion Roman, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 80.

⁹ Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, Constantin Bălan (coord.), *Istoria românilor*, vol. VI. Români în Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821), București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 435-438. Despre pătrunderea acestei influențe franceze și rolul ei în societate vezi Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România: originile. Studiu asupra societății românești în vremea domniilor fanariote*, trad. Aurelia Dumitrașcu, ediția a treia revizuită, București, Institutul Cultural Român, 2006. 384 p.

semnul familiilor Mavrocordat, Racoviță, Ghica și Callimachi¹⁰, familii de dragomani cu o vastă cultură și care creează oarecare continuități și legături politice între principate. Sprijinit de comandantul flotei turcești în numirea sa de către Poartă și fără a proveni dintr-un mediu la fel de elitist, Nicolae Mavrogheni are o domnie scurtă (1786-1790), cu o politică internă aflată mereu în conflict cu boierimea locală și presărată cu gesturi extravagante. De la a acorda calului său dregătoria de clucer până la plimbarea cu o trăsură trasă de cerbi domesticiți¹¹. Războiul ruso-austro-turc (1787-1792) îi aduce înfrângerea din partea austriecilor în bătălia de la Mărtinești (1789), iar apoi înlăturarea de la domnie (1790)¹².

Într-un București ce semăna cu o mare grădină, preumblarea lui Mavrogheni la Izvorul Tămăduirii ca să-și bea cafeaua și ciubucul în chioșc, în sunetul clopotelor, pare a fi un adevărat miraj oriental. Plimbarea descrisă în frumoasa imagine putea avea drept destinație finală chiar biserica pe care a ctitorit-o împreună cu soția sa, Maria, în semn de mulțumire pentru vindecarea miraculoasă a fiicei sale, o clădire aflată azi în apropierea Muzeului Țăranului Român, pe strada Monetăriei. Dar, în același timp, tot imaginea de la care am pornit are un iz de expediție și în descifrarea gravurii ajungem, inevitabil, la întrebarea: care este rolul cerbilor? Ei bine, fantezia joacă un rol semnificativ în imaginația oricărui străin ajuns pe alte meleaguri, iar dacă mai trebuie să redea, peste ani, o amintire sau, să recreeze din spusele altora, atunci ne putem aștepta la derapaje. Și acesta pare a fi și cazul lui Paulus Pitristch, despre care știm că este autorul unor alte gravuri referitoare la războaiele austro-turce¹³ și preluate și redade de un gravor austriac, pictor de curte precum Johann Hieronimus Löschenkohl (1783-1807)¹⁴. Totuși, am putea porni de la cerbi, care devin un simbol al opulenței, pentru a ne aminti de o practică pe care o vedem transformându-se odată cu perioada premodernă: vânătoarea. Cerbii sunt cei care, în imagine, fac legătura cu această practică și, totodată, punctează exoticul locului, statutul personajului și aspectul extraordinar al evenimentului pe care Pitristch îl rememorează, toate atribute pe care el vrea să le transmită privitorului.

În acest punct, sunt necesare câteva clarificări legate de instrumentalizarea vânătorii de diferitele clase sociale, ținând cont de caracteristicile sale (sezon, arme etc.) și finalitatea sa. Pentru elită și oaspeții săi, ea reprezintă o modalitate de socializare presărată cu momente de repaus pentru a lua masa, a admira peisajul, dar mai ales de a discuta și negocia diversele probleme politice și este o ocazie specială, nu cotidiană. De altfel, după modelul occidental, se încheie întotdeauna cu un banchet în care este folosit o parte din vânat. În același timp, implică un costum, un ritual și un personal adiacent specific, interesat a vâna în special cerbul, căprioarele, porcul mistreț și vulpea. La polul opus al ierarhiei sociale, vânătoarea are pentru celelalte clase o semnificație care ține de consum alimentar și de o posibilă re-utilizare comercială. Taxele, impozitele, exportul sunt parte a acestui univers care folosește pieile și blănurile în manufactură ca materie primă pentru un obiect

¹⁰ Nu toate aceste familii sunt grecești, unele dintre ele sunt de origine română, dar s-au „grecizat” precum familia Callimachi (inițial, Călmașul) sau, dimpotrivă, au parcurs un drum contrar. Familia Ghica, la origine albaneză, se va detașa de acest grup al fanarioților. Cf. Vlad Georgescu, *The Romanians. A History*, edited by Matei Călinescu, transl. Alexandra Bley-Vroman, Athens, Ohio State University Press, 1991, p. 73-74.

¹¹ Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, Constantin Bălan (coord.), *Istoria românilor*, vol. VI, p. 481-482; Keith Hitchins, *Români, 1774-1866*, ediția a treia, trad. George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Humanitas, 2013, p. 40-41.

¹² *Ibidem*, p. 482.

¹³ Paulus Pitristch, *Ausmarch der Türken aus Bender am 15 Dec. 1789 [Prizonieri] turci în marș la Tighina pe 15 decembrie 1789*, gravură deținută de Biblioteca Academiei Române.

¹⁴ Irina Spirescu, Cătălina Macovei (ed.), *Lumea românească în imagini: secolele XV-XIX*, București, Noi Media Print, 2011, p. 84-85, cu o mini-biografie a lui Johann Hieronimus Löschenkohl la p. 199.

vestimentar sau pentru accesorii¹⁵. Totuși, două lucruri se aplică tuturor: vânătoarea se face într-o anumită perioadă a anului (de aici termenul de *sezon de vânătoare*) și funcționează după anumite reguli. Ea nu este concepută a fi un exces, ci era menită a restabili un echilibru în natură. Pentru elită și în special pentru domn și cei din jurul său, vânătoarea comportă valențe culturale, diplomatice și de reprezentare publică, aspecte care interesează în studiul de față. În explorarea lor vom utiliza ca surse principale memoriile, relatările de călătorie și documentele vizuale de epocă.

I. Contexte

Secolul al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea reprezintă limitele cronologice ale demersului de față, în care discuția despre vânătoare cuprinde exemple care fac referire la spațiul românesc și, mai puțin, cel grec, lumi care se întrepătrund cultural prin intermediul fanarioților și al dependenței față de Poartă. Din 1711 și 1716, Imperiul Otoman începe să numească domnitori dintre dregătorii din cartierul Fanar pe tronurile Moldovei și Țării Românești ca răspuns la apropierea politică a acestor două provincii autonome față de Rusia și Austria. Momentul 1821 va duce la obținerea independenței de către Grecia, în timp ce pentru Moldova și Țara Românească va însemna revenirea la domniile pământene. Istoriografia recunoaște deopotrivă rolul împovărat la nivel economic al prezenței fanariote¹⁶, dar și calitatea lor de intermediari ai culturii occidentale în Principate¹⁷. În același timp în care se reorganiza, inclusiv diplomatic, prin deschiderea de ambasade în Europa Occidentală¹⁸ și permiterea inaugurării de agenții străine în provinciile sale¹⁹, Imperiul Otoman absorbea transformările care aveau loc în Europa cu referire la elită. Se întâmpla la centru, la Constantinopol, dar prin difuziune și în provinciile în care conducătorii locali, cu ambiții care depășeau granițele propriilor teritorii²⁰, se împotriveau Porții și căutau legături directe cu puterile occidentale.

În Europa, dar mai ales în Franța, recepțiile și evenimentele de petrecere a timpului liber nu mai erau în secolul al XVIII-lea un apanaj majoritar al regalității și aristocrației, ci se extinseseră și captaseră interes și din partea celor din afara acestora, dar cu stare. Timpul liber era organizat în funcție de cadrele culturale existente, însă distracția comună atât a elitei europene cât și a celei otomane era vânătoarea. Într-o cultură a aristocrației și regalității, această activitate sublinia abilitățile, virilitatea și prestigiul celui care o desfășura. Era un *loisir* al elitei – cu totul diferit de jocurile populare sau de sportul formator al scrimei – și cvasi-obligatoriu pentru membrii ei²¹. Vânătoarea antrenează și menține condițiile de reacție ale individului existente pe timp de război,

¹⁵ Gheorghe Nedici, *Istoria vânătoarei în România*, București, Editura Paideia, 2014, p. 118-120, cu referire la cuniță.

¹⁶ Exceptând istoriografia românească; Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, ediția a doua, Cambridge-New York, Cambridge University Press, 2005, p. 47-8; Keith Hitchins, *Românii, 1774-1866*, p. 24-26; Marie-Janine Calic, *The Great Cauldron. A History of Southeastern Europe*, trad. Elizabeth Janik, London- Cambridge, Harvard University Press, 2019, p. 129-130.

¹⁷ Exceptând istoriografia românească; Fatma Müge Göçek, *East Encounters West. France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, New York-Oxford, Oxford University Press, 1987, p. 128; Marie-Janine Calic, *The Great Cauldron*, p. 149.

¹⁸ Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, p. 80-81, din timpul domniei sultanului Selim III (1761-1808), se deschid astfel de reprezentanțe diplomatice la Paris, Berlin și Viena.

¹⁹ Tot din această perioadă încep să se deschidă și agenții diplomatice în principate: Rusia (1781), Austria (1783), Franța (1797), Anglia (1803).

²⁰ Este cazul lui Ali Pașa din Ioannina, al lui Osman Pasvantoğlu din Vidin, dar și al altora.

²¹ Élisabeth Belmas, *Jeux d'exercice, divertissement et virilité*, în Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello (coord.), *Histoire de la virilité*, vol. I, Paris, Seuil, 2011, p. 469-470.

crează ierarhii culturale și întărește puterea și demnitatea celui care o practică²². Însă, într-o lume în care diplomația tinde să devină din ce în ce mai prezentă, curteanul ia locul războinicului și au loc noi codificări prin care vânătoarea încorporează transformări care țin de rafinarea gesturilor²³.

Ambasadorii, străinii trimiși cu misiuni diplomatice sau oamenii de cultură sunt invitați să ia parte la partide de vânătoare²⁴. La începutul veacului al XIX-lea, acestea subzistă în practică mai degrabă ca amuzament și ca o modalitate de socializare a elitei cu străinii. Antoine Laurent Castellan (1772-1838), arhitect, pictor și gravor, care a realizat atât un voiaj în Imperiul Otoman, dar a fost și angajat într-o misiune franceză la Constantinopol pentru a documenta repararea navelor turcești, afirmă că sub acest aspect situația din provinciile urmează exemplul centrului²⁵. Vânătoarea apare astfel ca fiind parte a unui registru mai larg al sociabilității cu valențe diplomatice, iar călătorul străin devine un factor de difuziune către exterior al acestei intimități de grup a elitei. Într-o posibilă definiție, Palmira Brummett consideră vânătoarea drept „o formă colectivă mixtă de socializare, patronaj și petrecere a timpului liber”²⁶.

II. Lumea lui Mavrogheni

1. La centru: la Istanbul.

Vânătoarea imperială în lumea otomană era diferită doar sub aspect al specificului cultural. Cercetările întreprinse de Tülay Artan asupra acestui subiect arată că sultanul se deplasa în apropierea capitalei cu o întregă suită, de la femeile din harem și până la dregători²⁷. Câinii erau foarte apreciați, erau importați din spații îndepărtate (Polonia, Rusia, Moldova, China) și erau îngrijiți în încăperi speciale la Üsküdar. Istoriografia înregistrează o preferință pentru ogarul cenușiu (*tazi*) și pentru spaniel (*zağar*)²⁸. Șoimăritul era des întâlnit în sud-estul Europei, printre turci, unguri, poloni, dar și la sârbi și ruși, iar șoimii făceau parte din darurile primite de sultan²⁹. Acesta din urmă introdusese corpuri speciale: samsungi (de la samsun = câine de vânătoare), ardachi (care se ocupau de păsări) și seimeni, care supravegheau întregul eveniment. Lângă Constantinopol, existau spații amenajate, iar în iarna anului 1612-1613 sultanul Ahmed I (1590-1617), un bun călăreț, îl însărcinează pe *bostancıbaşı* să pregătească terenul pentru un astfel de divertisment.

²² *Ibidem*, p. 470-471. Pentru mai multe detalii vezi și Philippe Salvadori, *La chasse sous l'Ancien Régime*, Paris, Fayard, 1996 și Thomas T. Allsen, *The Royal Hunt in Eurasian History*, Philadelphia, University of Philadelphia Press, 2006, în special capitolul 7, p. 119-140.

²³ Robert Muchembled, *Societatea rafinată. Politică și politete în Franța, din secolul al XVI-lea până în secolul al XX-lea*, trad. de Ilie Dan, Chișinău, Cartier, 2004, p. 204-254 arată, în conexiune cu lucrarea lui Norbert Elias, *Societatea de curte. Sociologia monarhiei și a aristocrației de curte*, trad. Hans Neumann, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011 care remarcă distanțarea elitei de spațiul rural, amestecul cultural dintre aristocrație și burghezie și „metamorfozele omului bine educat”.

²⁴ Fatma Müge Göçek, *East Encounters West*, p. 47-54, care arată și diferențele de petrecere a timpului liber.

²⁵ Antoine Laurent Castellan, *Mœurs, usages, costumes des Ottomans, et abrégé de leur histoire*, vol. III, Paris, 1812, p. 226.

²⁶ *a mixed ethno-communal form of bonding, patronage and entertainment*. Palmira Brummett, *Travels and Voyages, Story and Song: Entertaining the Traveler in/to Ottoman Space*, în Ebru Boyar, Kate Fleet (eds.), *Entertainment Among the Ottomans*, Leiden-Boston, Brill, 2019, p. 58.

²⁷ Tülay Artan, *Ahmed I's Hunting Parties: Feasting in Adversity, Enhancing the Ordinary*, în Amy Singer (ed.), *Starting With Food. Culinary Approaches to Ottoman History*, Markus Wiener Publishers-Princeton, 2011, p. 101.

²⁸ Alan Mikhail, *The Animal in Ottoman Egypt*, Oxford University Press, 2014, p. 84.

²⁹ Gheorghe Nedici, *Istoria vânătoarei în România*, p. 89. Schimbul de daruri reflectă statutul social, dezvoltarea economică și preocupările atât ale celui care oferă cât și ale celui care primește cf. Fatma Müge Göçek, *East Encounters West*, p. 60.

Vânătorile au loc în reprize, la Edirne, la Çömlek, unde se găsea o cabană specială (*kasr*), dar și la Kurdkayası, Karaağaç și Kurdkayası³⁰. Țărani localnici erau chemați să gonească animalele spre locul în care se afla sultanul, iar după fiecare vânătoare erau plătiți³¹. Însă, fiecare curte europeană avea un spațiu dedicat practicării vânătorii, păduri și spații rezervate³². Inițial, în Franța, Fontainebleau era locul vânătorilor regale pentru ca apoi să fie înlocuit de Versailles³³. Indiferent de țară, preumblarea alaiului de curteni de la palat la unul sau altul dintre locurile de vânătoare regale/imperiale era un ceremonial de expunere a puterii, ușor teatralizată, dar în folosul suveranului³⁴.

În vremea lui Mavrogheni, se spune că otomanii aproape renunțaseră la această practică pe care însă o mai păstrau și utilizau doar alături de străinii de rang înalt și între ei, ca membri ai elitei. Relatările de călătorie și memoriile sunt o bună sursă în acest sens. Francezul Antoine-Laurent Castellan povestește câteva lucruri semnificative. Dacă în secolele anterioare, vânătoria dura mai multe zile și se desfășura pe distanța de la Constantinopol la Edirne, în timpul lui Selim III (1761-1808) se renunță aproape complet, lui datorându-se o efeminare a curții otomane. Aceasta este o caracteristică pe care francezul o consideră dominantă și care crede că se va menține și în viitor³⁵. Când se organizează vânătorile ele se fac din necesitatea dată de prezența unui străin și de nevoia de a facilita cultural un dialog. Iar dacă străinii vor să inițieze ei astfel de evenimente trebuie să se adreseze șefului gărzii imperiale (*bostandjy-bachy*), care se ocupă și de pădurile sultanului. Fastul nu mai este cel de altădată, Castellan făcând referire la epoca selgiucizilor, când pentru opulență erau folosiți 400 de copoi și ogari, fiecare purtând o zgardă și o învelitoare brodată cu aur și perle³⁶. Pentru el, obișnuit cu modelul cultural francez, exemplul otoman este o discrepanță care intră într-un joc al alterității. Și neobișnuitul, exoticalul continuă în relatarea asociată acestui aspect prin povestirea unui caz în care, prin testament, un otoman și-a lăsat averea câinelui iubit³⁷. Dar, această viziune a lui Castellan nu trebuie luată *ad litteram*, ea se datorează contextului, intrării Imperiului Otoman pe o altă axă, cea a diplomației, reformelor, inclusiv militare, și a strădaniilor de a pune capăt revoltelor interne și războaielor cu rușii și austriecii. În plus, sultanul are un interes aparte pentru tot ceea ce ținea de cultură și artă, fiind el însuși poet și un apreciat compozitor. Transformarea poate fi asociată, în viziunea și imaginația francezului, acestui ultim aspect și de pierderile pe care le suferă Imperiul în plan militar. În forma sa inițială vânătoria era menită a menține și modela (în cazul tinerilor) abilități care puteau fi utilizate și pe câmpul de luptă. Implică atenție și concentrare în tragerea cu arcul sau pușca, exercițiu fizic sporit în cavalcade și urmăriri, luptă corp la corp cu un animal. Corpul și mintea, prinse împreună într-un antrenament, devenit o realitate cu mult amplificată în bătăliile războaielor. Ea nu era menită a fi un simplu și continuu divertisment.

³⁰ Tülay Artan, *Ahmed I's Hunting Parties*, p. 101.

³¹ *Ibidem*.

³² Primele astfel de spații apar în Franța și Germania perioadei carolingiene cf. David Dalby, *Lexicon of the Mediaeval German Hunt. A Lexicon of Middle High German Terms (1050-1500), associated with the Chase, Hunting with Bows, Falconry, Trapping and Fowling*, Berlin, Walter de Gruyter, 2011, p.10.

³³ Philippe Salvadori, *La chasse sous l'Ancien Régime*, p. 231-235. Amy Warthesen, „The War against Animals. The Culture of Hunt in Early Modern France”, în Matthew Senior (ed.), *A Cultural History of Animals*, vol. 4. In the Age of Enlightenment, Oxford, Berg, 2007, p. 57.

³⁴ Thomas T. Allsen, *The Royal Hunt in Eurasian History*, p. 203; Philippe Salvadori, *La chasse sous l'Ancien Régime*, p. 225.

³⁵ Antoine Laurent Castellan, *Mœurs, usages, costumes des Ottomans*, p. 224.

³⁶ *Ibidem*, p. 226

³⁷ *Ibidem*, p. 226-228.

2. La periferie: în Țara Românească

Îndreptându-ne spre provinciile Imperiului, în Țările Române, situația pare a urma un curs similar. Vânătoarea cu ogari era des întâlnită pentru vânatul mare (bour, zimbru, mistreț), iar secretarul italian del Chiaro afirmă în lucrarea sa dedicată Valahiei din timpul domnului Constantin Brâncoveanu (1688-1714) că animalele de vânat erau lăsate în voia lor *nu însă până într-atât ca valahii să fie lipsiți de curajul și vrednicia ca să țină piept oricărei națiuni războinice*³⁸. În Moldova lui Dimitrie Cantemir (1674-1723), vânătoarea domnească îmbina desfătarea cu măsurile de ajutorare a țăranilor și de aprovizionare, fiind un compromis social care ținea cont și de obiceiurile religioase:

„Ei au hotărât patru intervale în timpul unui an, care premerg patru posturi ale bisericii orientale, în care locuitorii țării de orice stare: boieri, soldați, nobili, târgoveți și negustori, sunt datori să ia parte la vânătoarea domnească. În aceste zile din satele vecine sunt strânși câțiva mii de țărani cărora li se poruncește să pătrundă în păduri și să gonească fiarele. Pe câmpurile din jurul pădurilor stau roată vânătorii, unii înconjurați de câini de vânătoare, alții întinzând lațuri, și prind ușor vânatul speriat de chiotele țăranilor. Dar pentru ca râvna vânătorilor să fie mai mare, domnul a statornicit un dar anume pentru fiecare animal sălbatic: cine prinde un iepure capătă bacșiș (căci așa numesc ei cu o vorbă turcească aceste mici daruri) douăzeci și cinci de aspri³⁹, cine prinde o vulpe șazeci; mistrețul se răsplătește cu un imperial, ursul cu un galben, iar ciuta⁴⁰ cu optzeci de aspri. La sfârșitul vânătoarei, animalele curate, care sunt bune de mâncat, unele sunt duse la bucătăria domnului, altele se împart între boieri sau între mai marii obștii; cele necurate: vulpile, lupii, urșii, mâțele sălbatice, câinii și alte animale de același fel care trăiesc în munții Moldovei sunt lăsate în seama paicilor⁴¹ sau slugilor domnului, care își fac un câștig destul de bun din pieile lor [...]

De aceea, dacă uneori, atras de frumusețea timpului sau a locului, vrea să-și facă o plăcere, pune la cale o vânătoare cu slujitorii săi de curte și cu oștenii care sunt datori totdeauna să-l urmeze; totuși, nici asta atât de des încât să pară că tot timpul, pe care este dator să-l dedice trebilor țării, îl cheltuiește în uciderea fiarelor”⁴².

Vânătoarea domnească era incluzivă ca participare a categoriilor sociale, dar rezultatele ei nu. Domnia introducea o răsplată financiară în funcție de animalul vânat (bacșiș), dar păstra pentru sine și boieri animalele considerate nobile – bouri, zimbruri, porci mistreți și cerbi –, în timp ce cele comune se dădeau celor care au ajutat la prinderea și transportarea lor. Astfel, vânătoarea era conștientizată ca un apanaj domnesc și un eveniment care transpunea ierarhia socială. În același timp, ca practică a timpului liber era îngădită de sezonul de vânătoare, de posturile din calendarul ortodox, dar mai ales de disponibilitatea fiecărui domn care nu trebuia să o transforme într-o obișnuință și să neglijeze conducerea statului.

³⁸ Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, după textul reeditat de Nicolae Iorga, în românește de S. Cris-Cristian, cu o introducere de Nicolae Iorga, Iași, Viața Românească, 1929, p. 7.

³⁹ Aspru, aspri = monedă turcească de argint, care a circulat în țările române începând din secolul XV.

⁴⁰ Ciută = femela cerbului, cerboaică.

⁴¹ Paic = soldat în garda domnească.

⁴² *Demetrii Cantemirii, Moldaviae Principis Descriptio Antiqui et Holdiarni Status Moldaviae ad fidem codicum duorum in Bibliotheca Academiae Mosqvitanæ Scientiarum Servatorum post Alexandrum Papiu-Ilarian iterum edita = Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu; introducere de Maria Holban; comentariu istoric de N. Stoicescu; studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu, cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, București, Editura Academiei, 1973, capitolul IX, p. 237.

Vânătorii reprezintă un grup aparte de slujitori ai domniei, fiind organizați în „steaguri”⁴³, conduși de un vătaf și scutiți de dări. Ei primesc și o leafă *pentru praf de pușcă și plumbi*⁴⁴. Ca un simptom al transformărilor vremii, numărul lor scade treptat astfel încât la finalul veacului al XVIII-lea în Moldova mai exista un singur „steag” de 100 de oameni⁴⁵, iar în Țara Românească două cuprinzând 165 persoane⁴⁶.

Mavrogheni era integrat într-o lume otomană, după cum dovedesc și alte reprezentări vizuale (foto 2), în consonanță cu scrierile perioadei sale sau imediat următoare. Atât la nivel cultural, cât și al unei aparențe, el face acest efort pentru a-și păstra domnia și influența politică și în această logică își înscrie acțiunile criticate în epocă⁴⁷.

Fig. 2, Johann Hieronimus Löschenkohl, „Anmarsch des Grosveziers mit der Armée” [Marele vizir mășăluind cu armata], gravură, f.a. (detaliu). Imaginea prezintă cortegiul armatei otomane, între demnitari și vasali fiind identificat și domnitorul Mavrogheni, cu haină lungă roșie, șalvari albaștri, pe un cal cu șa purpurie, *Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe*.

Armele, garda, acțiunile violente sunt menite să-l impună într-o Valahie care-i este străină și a cărei elită boierească îl contestă. De altfel, această masculinitate războinică este etalată în fața tuturor celor care veneau la el, pitarul Hristache arătând în a sa *Poveste Mavroghenească* că reședința îi era plină de arme:

„Te uitai prin spătărie
Rămâneai la aporie:⁴⁸
Vedeai săbii ferecate
Tot prin pereți spânzurate,

⁴³ Grupuri de 100 sau 110 persoane.

⁴⁴ *Demetrii Cantemirii, Moldaviae Principis Descriptio Antiqui et Holdierni Status Moldaviae*, p. 221.

⁴⁵ Nicolae Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, Editura Militară, 1968, p. 138.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 139.

⁴⁷ Pitarul Hristache, *Povestea Mavroghenească*, p. 29 sintetiza astfel situația lui Mavrogheni: „Unii zicea că-i om bun, / Cei mai mulți că e nebun”, iar Theodore Blancard, *Les Mavroyeni: essai d'étude additionnelle à l'histoire moderne de la Grèce, de la Turquie et de la Roumanie*, Paris, Flammarion, [1893], p. 313 se opune descrierilor denigratoare la adresa domnului fanariot pledând pentru o discutare a sa în contextul epocii (p. 305).

⁴⁸ Strâmtoare, spaimă.

Mai pistoale, buzdugane,
Măzdrace⁴⁹ și iatagane,
Suliți, hangere, cuțite,
Ca acele ascuțite,
Măciuci, mai puști ghintuite,
Toate prin păreți lipite⁵⁰.

Garda lui Mavrogheni ne apare descrisă aproape în același chip precum în gravura lui Pitristch îmbrăcați cu mintene⁵¹ cu găitane și șalvari, iar în cap „șaluri turcești”, în picioare iminei⁵² „și la brâie iataganuri”⁵³. Perioada fanariotă este și un spațiu al violenței și al înfruntărilor continue pentru păstrarea domniei, iar stabilizarea vine pe filiera diplomației.

III. Vânătoarea ca spațiu al diplomației

Într-o cultură a elitei, vânătoarea oferă posibilități importante pentru oricine dorește să se facă remarcat și să se integreze social⁵⁴. Este un prilej de socializare, de demonstrare a unor abilități fizice sau, dimpotrivă, doar de conversație desfășurată într-un cadru intim, dar care impune prin gesturi, ritual și chiar cultură materială. Întâlnirea din 1819 dintre Ali, pașa din Ioannina (1740-1822), și pictorul Louis Dupré (1789-1837) este relevantă în acest sens. Pictorul francez demarase o călătorie în Grecia și Turcia Imperiului Otoman alături de trei englezi cu interese în domeniul artei și cu dare de mână⁵⁵. Drept mărturie a celor văzute, el publică în 1825 volumul *Voyage à Athènes et à Constantinople*, amplu ilustrat, considerat și album de costume. Punctul central al lucrării sale este întâlnirea cu Ali pașa. Însă, Dupré nu își publică lucrarea imediat după călătorie. Litografiile făcute cu această ocazie apar după șase ani, după ce au fost prezentate în salonul de la Paris (1824), după ce Grecia începuse lupta pentru independența față de Imperiul Otoman (1821), iar Ali însuși murise (1822). Ele vin într-un moment în care filoelenismul era la ordinea zilei, ca și fascinația pentru pașa din Ioannina, fascinație începută cu scrierea lui Byron, *Pelerinajul lui Childe Harold*⁵⁶. Totodată, lucrarea reflectă sentimentele contradictorii ale lui Dupré, politic anti-otomane, dar de admirație față de cultura greacă antică.

În 1819, Ali îl primise pe Louis Dupré la finalul unei întruniri cu generalul și diplomatul englez Thomas Maitland (1760-1824), guvernator al Maltei (1813-1824). La fel ca și Byron și alți oaspeți străini care trecuseră pragul reședinței, Dupré are parte de o ospitalitate semi-orientală în care întâlnim coexistând în aceeași ambianță cafeaua servită în cești de porțelan pe tăvi de argint, fumatul pipelor pe divan cu prezența armelor și a panopliei. Este o atmosferă dominată de figura impozantă a lui Ali și a unei culturi materiale care îi sublinia identitatea și trecutul războinic.

⁴⁹ Tip de suliță.

⁵⁰ Pitarul Hristache, *Povestea Mavroghenească*, p. 22.

⁵¹ Tunică din stofă colorată, purtată în trecut de arnăuți sau de alte categorii de slujitori.

⁵² Pantofi de modă turcească, realizați din marochin galben, cu vârf ascuțit.

⁵³ Pitarul Hristache, *Povestea Mavroghenească*, p. 23-24.

⁵⁴ Amy Warthesen, „The War against Animals. The Culture of Hunt in Early Modern France”, în Matthew Senior (ed.), *A Cultural History of Animals*, vol. 4. In the Age of Enlightenment, Oxford, Berg, 2007, p. 57.

⁵⁵ Dintre care George Vivian (1798-1873), călător, colecționar și acvarelist englez.

⁵⁶ O descriere în cânturile LXII-LXIII cf. Byron, *Poezia*, vol. 1, trad. Aurel Covaci, Petre Solomon și Virgil Teodorescu, studiu introductiv de Dan Grigorescu; note și tabel cronologic de Lia-Maria Pop, București, Univers, 1985. În corespondența cu mama sa, Byron îl aseamănă pe Ali Pașa cu un Napoleon Bonaparte al Orientului, cf. *Lord Byron. Selected Letters and Journals*, ediție de Leslie A. Marchand, Cambridge, Harvard University Press, 1982, p. 30-31.

Autonom față de Poartă și cu conexiuni diplomatice abil cultivate în Occident, pașa încă insuflă teamă, respect și admirație. Intrarea în „curtea” sa de la Ioannina inducea aceste sentimente, nu și groaza de care amintea pitarul Hristache în prezentarea palatului de la București al lui Mavrogheni. În momentul în care Louis Dupré îi propune lui Ali să-l picteze în acest cadru, pașa se arată sceptic, dar, într-un compromis, îi invită pe pictor și pe guvernatorul Maitland la o partidă de vânătoare pe lacul Butrint din apropiere. Vânătoarea devine astfel parte a unei ospitalități și a unor activități de relaxare care urmează să aibă o finalitate la nivel de reprezentare publică a pașei.

Evenimentul are loc în data de 14 martie 1819 și este apreciat de Dupré ca fiind „magnific”, iar descrierea sa merită a fi menționată tocmai pentru a observa gradul de întrepătrundere între diversele practici culturale:

„După ce ne-am salutat, ne-am urcat în ambarcațiunile care ne-au fost pregătite și s-a dat semnalul de plecare. Caicul⁵⁷ prințului era în fruntea convoiului; generalul Maitland îi urma în al său; al nostru venea după aceea, iar după noi se găseau mai multe alte ambarcațiuni pline de ofițeri englezi, muzicieni și un număr mare de alte persoane din suita pașei. Când am ajuns aproape către mijlocul lacului, bărcile s-au separat și au luat poziția pe care o considerau potrivită. Curând, cinci sau șase sute de albanezi, răspândiți pe întreg țărmul și îndeplinind rolul de câini de vânătoare, se porniră să bată crângurile care înconjurau lacul, scoțând urlete îngrozitoare pentru a speria vânatul și a-l îndrepta către noi. Focul s-a pornit din mai multe direcții în același timp. Eram în centru și aproape de pașă. El avea alături doi tineri greci de o frumusețe desăvârșită și îmbrăcați luxos; un fel de pași ale căror atribuții speciale erau de a încărca puștile și de a i le da la nevoie. Ali era cunoscut ca un excelent trăgător; dar, fie datorită vârstei, scăzându-i vederea, fie că a fost prost dispus în acea zi, și-a diminuat încercările și n-a nimerit nicio țintă în cele cinci sau șase trageri⁵⁸.

Fig. 3, Ali, pașa din Ioannina, la vânătoare pe lacul Butrint, martie 1819, litografie colorată publicată în Louis Dupré, „Voyage à Athènes et à Constantinople, ou Collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans peints sur les lieux, d’après nature, lithographiés et coloriés: accompagné d’un texte orné de vignettes”, Paris, impr. de Dondey-Dupré, 1825, *Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe.*

⁵⁷ Caic = ambarcațiune îngustă, cu vele, cu două catarge, cu pupa și prora ascuțite, mai înalte decât restul bordajului; luntre lungă și îngustă folosită în Orient.

⁵⁸ Louis Dupré, *Voyage à Athènes et à Constantinople, ou Collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans peints sur les lieux, d’après nature, lithographiés et coloriés : accompagné d’un texte orné de vignettes*, Paris, impr. de Dondey-Dupré, 1825, p. 14.

Grupul beneficiază de vreme bună, frumusețea costumelor accentuează pitorescul evenimentului, iar la amiază prânzul are loc în ambarcațiuni. Compus din pește, orez *à la turque* și un desert pe bază de porumb și miere, prânzul este servit oaspeților în veselă, cu tacâmuri, în timp ce *după obiceiul turcesc, el* (n.n. Ali pașa) *nu mânca decât cu degetele*⁵⁹. Vânătoarea de păsări cu pușca devine astfel o întâlnire interculturală, „regizată” de un Ali pașa interesat să-și păstreze statutul și prestigiul dobândit la finalul veacului al XVIII-lea. La momentul vânătorii el se îndrepta spre încheierea tratativelor de preluare a orașului Parga de la englezi. Acest oraș avea o poziție strategică importantă pentru Ali⁶⁰ și trecuse recent de sub autoritatea și protecția franceză în cea engleză. Anglia hotărâse în 1817 să-l cedeze Imperiului Otoman, singurele probleme care rămâneau de rezolvat fiind modul și prețul cu care Ali obținea stăpânirea locală și situația locuitorilor⁶¹. Vânătoarea se încadrează în seria de acțiuni de socializare și tatonare diplomatică, iar Louis Dupré amintește sub acest aspect și balurile sau banchetele date de ambele părți⁶². Pictorul este, datorită originii franceze, subiectiv în aprecierile sale și se simte contrariat că reprezentanții Angliei, *prima putere maritimă a lumii, una din cele mai avansate sub raportul rațiunii și al civilizației* puteau să respecte și să trateze cu *familia unui vechi șef de bandiți*⁶³.

Portretul lui Ali este însă unul neutru⁶⁴ și în care Dupré ține cont de experiența sa de fost pictor de curte⁶⁵, de marea sa admirație pentru cultura antică greacă și de acest context al dialogului cultural la care a fost martor. Abordarea o întâlnim ulterior și în privința lui Mihail Suțu (1784-1864), domn al Moldovei (1819-1821). Arhicunoscuta reprezentare a unui Suțu șezând opulent pe divan face parte din același album de călătorie al lui Dupré, însă litografia deținută de Cabinetul de Stampe al Academiei Române arată și mai mult similitudinile de compoziție între el și Ali. Dincolo de vestimentația orientală, două obiecte sunt emblematice: armele și ciubucul⁶⁶. Ele transpun existența unor dimensiuni aparent contrare, cea războinică și cea a relaxării într-o stare de *dolce far niente*. Și cu toate acestea cele două dimensiuni și obiecte se regăsesc în același cadru, al unei diplomații informale care completează tratativele oficiale și creionează o imagine publică a posesorilor lor. În doar două luni de la vânătoare, Ali obține orașul Parga, iar aproape toți locuitorii

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Quentin Russell, Eugenia Russell, *Ali Pasha, Lion of Ioannina. The Remarkable Life of the Balkan Napoleon*, Barnsley, Pen & Sword Military, 2017, p. 107, 114-8, 124-5, 134-

⁶¹ Dimitris Dimitropoulos, „Parga. 1819: Waiting for Ali Pasha”, în Eugenia Drakopoulou, Dimitris Dimitropoulos (ed.), *Sailing in the Ionian with History at the helm*, trad. Deborah Brown Kazazis, Institute of Historical Research, Athens, 2015, p. 124-126.

⁶² Louis Dupré, *Voyage à Athènes et à Constantinople*, p. 9.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Despre circulația acestui portret în Smirna, vezi Gwendolyn Collaço, *Between Brush, Stone, and Copper : The Harvard Fulgenzi Album Mediating Print Techniques and Crosscurrents of the Press*, în Gwendolyn Collaço (ed.), *Prints and Impressions from Ottoman Smyrna. The Collection de costumes civils et militaires, scènes populaires, et vues de l'Asie-Mineure*. Album (1836-1838) at Harvard University's Fine Arts Library, with historical comments by Evangelia Balta & Richard Wittman, Max Weber Stiftung – Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute im Ausland, Bonn, 2019, p 12-13.

⁶⁵ Louis Dupré a fost numit pictor al curții lui Jérôme Bonaparte (1784-1860), frate al lui Napoleon I și rege al Westfaliei (1807-1813), în 1811.

⁶⁶ Ciubuc = pipă orientală, cu țevă lungă și cu imamea (capătul prin care se trage fumul) de fildeș sau chihlimbar

orașului aleg să ia calea refugiului în Corfu⁶⁷, fapt care subliniază creșterea puterii pașei, dar și resentimentul popular existent.

Stânga. Fig. 4. „Le Prince de Moldavie, Michel Soutzo”, litografie semnată de Louis Dupré și datată Constantinople, 1819, *Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe*.

Dreapta. Fig. 5. «Ali Tebelen, pacha de Janina» în Louis Dupré, „Voyage à Athènes et à Constantinople, ou Collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans peints sur les lieux, d'après nature, lithographiés et coloriés: accompagné d'un texte orné de vignettes”, Paris, impr. de Dondey-Dupré, 1825, *Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe*.

Pe de altă parte, Mihail Suțu, dragoman imperial, este în ascensiune, și urmează să își preia funcția de domn al Moldovei în momentul în care este portretizat de pictorul francez Louis Dupré. Surprinderea sa în cadrul unui grup, deși într-un campament în afara Constantinopolului, are aceleași coordonate ale sociabilității informale cu care a fost descris și Ali pașa: șezând pe o sofa improvizată alături de fiica Elena, vorbind cu doi boieri, în timp ce câteva fete par a se pregăti să danseze un fel de horă. Dupré se auto-include în acest campament dorind să marcheze călătoria sa către București, la invitația lui Suțu. În 1819, pictorul rămâne în capitala valahă pentru ca apoi să se îndrepte spre Cluj și de aici către Viena⁶⁸, în timp ce noul domn ia drumul Iașiului. Mihail Suțu va fi ultimul domn fanariot al Moldovei, favorizând activitatea mișcării eteriste și fiind ulterior înlăturat. Toate acestea îl transformă pe francezul Dupré într-un martor invitat al conducătorilor unor curți „orientale”, care deși fac parte din Imperiul Otoman, acționează mai mult sau mai puțin autonom și împotriva acestuia.

⁶⁷ Dimitris Dimitropoulos, „Parga. 1819: Waiting for Ali Pasha”, p. 127-129; Quentin Russell, Eugenia Russell, *Ali Pasha, Lion of Ioannina*, p. 135. Evacuarea începe în data de 1 aprilie 1819, iar locuitorii primesc despăgubiri, însă îi consideră pe britanici trădători, iar pe guvernatorul Maitland îl etichetează drept „sultanul Thomas”. La nivel vizual, lucrarea lui Francesco Hayez, *Refugiații din Parga* (1831), este una din cele mai cunoscute.

⁶⁸ Louis Dupré, *Voyage à Athènes et à Constantinople*, p. 50-51. Despre importanța acestei lucrări ca sursă vizuală pentru istoria românilor vezi George Oprescu, *Țările române văzute de artiști francezi (secolele XVIII-XIX)*, Cultura Națională, 1926, p. 15-17.

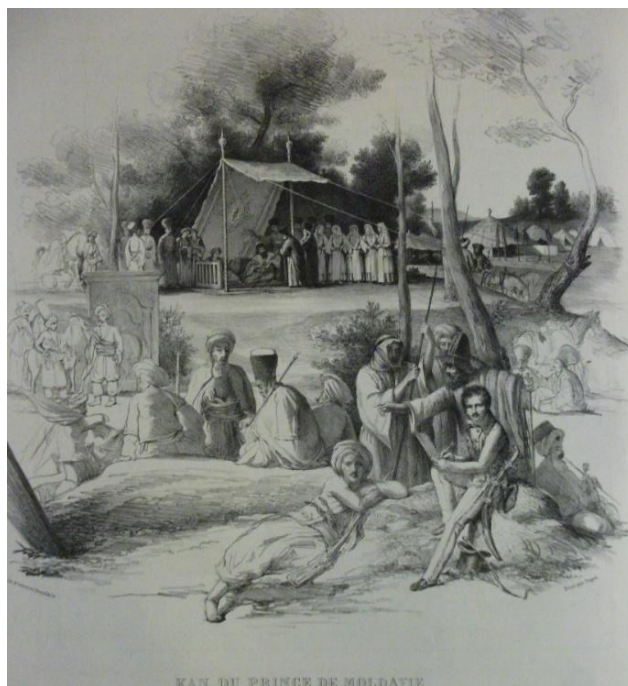

Fig. 6 și 7, «Kan de Prince de Moldavie» în întregime și detaliu, în Louis Dupré, „Voyage à Athènes et à Constantinople, ou Collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans peints sur les lieux, d’après nature, lithographiés et coloriés : accompagné d’un texte orné de vignettes”, Paris, impr. de Dondey-Dupré, 1825,

Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe.

Acest detaliu apare litografiat color într-un *Album grec* sub titlul «Camp du Prince Soutzo»,

Universitatea din Tesalonic <http://digital.lib.auth.gr/record/137706/?ln=en>

IV. Vânătoarea și boierii

Diminuarea „brutalității” vânătorii și re-direcționării interesului dinspre cea cu animale mari către cea de păsări sau de animale de dimensiuni mici are legătură cu doi factori. Unul, reliefat și anterior, prin care diplomația câștigă teren începând cu finalul secolului al XVIII-lea în dauna

purtării războaielor⁶⁹. Al doilea factor, care se manifestă aproape simultan, este rafinarea gusturilor și o „civilizare” ca parte a unei sensibilități în rândul elitei și al burgheziei⁷⁰. Vânătoarea este influențată de aceste preschimbări și, la rândul-i, se re-adaptează la noile valori culturale.

Un Nicolae Suțu (1798-1871), fiu de domn⁷¹, născut la Constantinopol, crescut și format într-un mediu cosmopolit – și care ajunge să cunoască elita românească în timpul domniei tatălui său, al refugiului la Brașov în urma „zaveriei” și, ulterior, în calitate de ministru și om politic – documentează tocmai perioada tranzitorie cu privire la practicile vânătoarești. Memoriile sale sunt, fără voie, o mărturie a modului în care societatea vremii sale se raporta la această formă de petrecere a timpului liber. Din cele scrise, vânătoarea apare ca o activitate ce era realizată alături de prieteni și familie, antrena corpul în exerciții fizice și forma spiritul de concentrare și, nu în ultimul rând, întărea și crea noi relații sociale. La debutul domniei sultanului Mahmud (1808-1839), pe când era un copil andru ce trăia cu familia la Arnăutchioi⁷², pe malul Bosforului, Nicolae Suțu înregistrează pericolele. Exemplul tovarășului de învățătură Alexandru – care pleacă singur „ca să împuște un sturz sau o turturea” și intră în conflict cu un bostangiu⁷³ turc sau, cu altă ocazie, intră în bucluc descoperind un cadavru într-un șanț – îi întărește convingerea că distracțiile în spațiul public sunt pline de riscuri⁷⁴. Vânătoarea nu se poate practica decât în perioade și într-un cadru de acalmie, și fiind bine pregătit și însoțit. Afinitățile, activitățile și plăcerile realizate în comun sunt cele care dau coeziune grupului social, iar francezul Jean-Antoine Guer (1713-1764), la jumătatea veacului al XVIII-lea, era de părere că nimic nu putea egala pasiunea elitei otomane pentru cai: *nos carrosses coupés, nos berlines, nos berlingots, nos chaises à porter, rien n'a pu leur faire changer de goût*⁷⁵.

Contactele diplomatice și economice au permis apariția unor zone levantine în interiorul Imperiului Otoman și al capitalei sale, în care barierele și practicile culturale sunt observate⁷⁶, iar pasiunea pentru cai a otomanilor este recunoscută.

Același lucru ca și Guer ni-l spune și Nicolae Suțu mulți ani mai târziu. Familiile vecine casei sale din Constantinopol apreciau caii, iar plimbările călare îi oferă lui posibilitatea să rețină în amintire frumusețea acestor animale. În rememorarea imaginii exemplarelor deținute de tinerii Düzoğlu îl simțim zâmbind nostalgic:

„Grajdurile lor erau pline cu cei mai frumoși cai arabi care se văzuseră vreodată la Constantinopol. Majoritatea fraților [n.n. Düzoğlu] îi încălecau și-i struneau minunat. Îi întâlneau adesea în plimbările noastre și ne era imposibil, la vederea cailor, să nu le admirăm puritatea, finețea

⁶⁹ Gheorghe Nedici, *Istoria vânătoarei în România*, p. 102.

⁷⁰ Kathleen J. Kete, „Animals and Pets”, în Peter N. Stearns, *Encyclopaedia of European Social History*, vol. V, New York, Charles Scribner's Sons, 2001, p. 512; Amy Warthesen, *The War against Animals*, p. 71, cu referire la înlăturarea dreptului la vânătoare al nobililor francezi. Pentru o discuție juridică în perioada imediat următoare revoluției franceze vezi Henri Pinoteau, *Les chasses de Louis XVI. Splendeur et ruine des plaisirs de Sa Majesté (1774-1799)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2020, p. 177-196.

⁷¹ Alexandru Nicolae Suțu (1758-1821), domn al Moldovei (1801-1802) și al Țării Românești (1802; 1806; 1818-1821). Dintre contemporani, Zilot Românul (Ștefan Fănuță) îi descrie negativ domnia, inclusiv în versuri, cf. *Opere complete*, ediție critică Marcel-Dumitru Ciucă, București, Minerva, 1996, p. 143-144.

⁷² Arnăutchioi (Arnavutköy), azi cartier istoric al orașului Istanbul, Turcia.

⁷³ Soldat din garda sultanului care avea în grijă grădinile seraiului.

⁷⁴ *Memoriile Principelui Nicolae Suțu, mare logofăt al Moldovei: 1798-1871*, traducere și ediție critică de Georgeta Filitti, București, Humanitas, 2013, p. 52-55.

⁷⁵ Jean-Antoine Guer, *Mœurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvernement civil, militaire et politique, avec un abrégé de l'histoire Ottomane*, vol. I, Paris, 1747, p. 390.

⁷⁶ Philip Mansel, *Levant. Splendour and Catastrophe on the Mediterranean*, New Haven-London, Yale University Press, 2011, p.10.

formelor, suplețea și vioiciunea mișcărilor, mersul semeț, freamătul galopului, încheieturile viguroase, atunci când stăteau pe loc⁷⁷”.

În amintirea lui Suțu, caii se înscriu în simbolistica legată de statutul și eleganța uneia dintre familiile de vază ale Constantinopolului. În această perioadă elita militară și civilă a Imperiului Otoman devenise deja o clientelă fidelă pentru comerțul cu cai din zona Iranului și a Golfului⁷⁸. Caii arabi sunt acum apanajul elitei, fie că vorbim de cea din Ungaria, Rusia, principatele române sau cea din Anglia, Franța sau Germania⁷⁹. Atuuul acestei rase de cai rezidă tocmai în suplețea formelor care o fac atât de căutată pentru echitație⁸⁰, fapt cunoscut de un vânător priceput precum Nicolae Suțu. Membrii familiei Düzöglu sunt curând decapitați, motivul invocat fiind tocmai ostentația⁸¹, ceea ce-l face pe autor să rețină importanța unei conduite mai reținute în etalare în preajma superiorilor ierarhici.

Inițierea lui Suțu în practicile vânătorești se realizează puțin mai târziu alături de Nicolae Aristarchi (1800-1866)⁸², când împrușcă o prepeliță în vara anului 1817, în insula Halki. Momentul îi relevă rolul pe care-l va avea asupra sa vânătoreea:

„noua pasiune, pe cât de dragă poetului, pe atât de priincioasă sănătății, care ne înalță spiritul și ne dezvoltă facultățile fizice, care ne pune față în față cu natura, eliberându-ne de mizeriile pământești, care ne mlădiază, ne tămăduiește, ne fortifică obișnuindu-ne cu intemperii atmosferice și cu peripețiile inerente vânătorii⁸³”.

Această definiție a pasiunii sale îl plasează pe Suțu într-un proces al transformării vânătorii într-un sport cu repercusiuni în formarea corpului și de inclus în educația informală a unui tânăr de familie înstărită⁸⁴.

În urma revoluției de la 1821 și înlăturării tatălui său de la domnia Țării Românești, Nicolae Suțu ajunge refugiat la Brașov, unde se îndeletnicește cu învățătura, dar și „în petreceri, plimbări și partide de vânătoare”. Își dă seama că toate aceste activități sunt văzute cu neîncredere și cu o oarecare blamare de către localnicii care se tem ca nu cumva exilații politici (din care familia Suțu făcea parte) să aducă „luxul și dezmățul”⁸⁵. Grupurile de vânători ieșeau pe câmpiile de lângă Brașov la vânat de prepelițe, potârniche, iepuri, rațe și sitari, „cu rezultate fabuloase”. Suțu se ferește însă să discute ramificațiile reale ale situației sale de refugiat politic. Tatăl său, ca ultim domn

⁷⁷ *Memoriile Principelui Nicolae Suțu*, p. 57.

⁷⁸ Hala Mundir Fattah, *The Politics of Regional Trade in Iraq, Arabia and the Gulf*, Suny Press, 1997, p. 160-161.

⁷⁹ Margaret E. Derry, *Bred for Perfection. Shorthorn Cattle, Collies, and Arabian Horses since 1800*, Baltimore-London, John Hopkins University Press, 2003, p. 107-110, începuturile acestui interes datează din secolul al XVI-lea.

⁸⁰ Elizabeth Peplow (ed.), *Encyclopedia of the Horse*, introducere David Broome, Octopus Publishing Group, 1998, p. 35-37.

⁸¹ *Memoriile Principelui Nicolae Suțu*, p. 57.

⁸² Nicolae Aristarchi (1800-1866), dregător în timpul domniei lui Alexandru Suțu (muhurdar) cf. Dimitrie Rosetti, *Dicționarul contemporanilor (secolul al XIX-lea)*, București, Editura Lito-Tipografiei ”Populara”, 1897, p. 13.

⁸³ *Memoriile Principelui Nicolae Suțu*, p. 78.

⁸⁴ Georges Vigarello, Richard Holt, *Corpul modelat. Gimnaști și sportive în secolul al XIX-lea*, în Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello (coord.), *Istoria corpului*, vol. II. *De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial*, trad. Muguraș Constantinescu, Simona Manolache, Giuliano Sfichi, București, Editura Art, 2008, p. 381-382.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 77.

fanariot al Țării Românești venise în principat cu datorii semnificative și o suită de peste 800 persoane, iar în doar trei ani de domnie (1819-1821) strânsese mai bine de 28 milioane de piaștri⁸⁶. În acest context, înțelegem mai bine cum ar fi arătat partidele de vânatoare descrise de autor prin termenii *lux*, *dezmaț* și *fabulos*. Temerile brașovenilor arată cât de puțin întâlnită era vânătoria în afara elitei, dar și percepția diferită pe care o aveau față de oportunitatea practicării. Nicolae Suțu și prietenii săi se simțeau suficient de departe de pericolul otoman care urmărea să pedepsească orice asociere cu revoluția din 1821, încât să se relaxeze și să-și petreacă astfel timpul liber.

Prietenii legate între frații Suțu (Scarlat, Ioan, Gheorghe, Nicolae) și tinerii Racoviță, Florescu și alții asemenea lor se modelează în astfel de întruniri. Autorul consideră societatea masculină regăsită în acest chip ca fiind a unor „tineri aplecați spre vânatoare și mânuirea armelor”⁸⁷, pe baza unor afinități ce și le cultivă constant. Nicolae Suțu însuși va continua să practice vânătoria pe moșia sa de la Domnești⁸⁸, pe lacul Cristești din apropiere de Iași⁸⁹ sau pe moșiile boierilor cunoscuți (la Slatina, Râșca, Dobrovăț, Comănești). El recunoaște că la momentul sosirii sale în Moldova (1827) „vânătoria cu arma la picior era foarte rară; de obicei, iepurii se vânau cu câini, iar vânatul mare, cu gonaci” și că a fost printre cei care au introdus câinele de aret⁹⁰. Pe primul său câine (Lion) îl consideră fără egal în „finețea nasului, docilitate și deșteptăciune”⁹¹, fără să fi fost întrecut de vreun altul pe care l-a avut. Câinele este un companion al cărui dresaj asigură succesul oricărei partide și cu care vânătorul formează o legătură afectivă strânsă. Implicarea simțurilor ambilor, om și câine, poate aduce și sublinia frumusețea unei astfel de activități:

„Eu nu concep vânătoria ca pe o pasiune decât în măsura în care individul participă direct la ea și satisfacțiile pe care le resimte sunt rezultatul propriei dibăcii și al îndemănării cu care învinge obstacolele. (...) Ce plăcere poate egala încântarea vânătorului pasionat care, însoțit de un câine bun de aret, se însingurează în spațiile oferite de natură, se bucură de farmecul aurorei sau al asfințitului, luptă cu abilitate și inteligență alături de credinciosul său tovarăș canin și se îmbată de succesele și chiar oboseala zilei?”⁹²

Nicolae Suțu apreciază eleganța și abilitățile unui animal, iar sensibilitatea sa condamnă vechiul obicei al vânătorii cu șoimi, pe care-l consideră un „carnaj” merit a „umple cămărilor”⁹³. Din acest punct de vedere, el se distanțează de opinia lui Ion Ghica pe care, dimpotrivă, îl vedem descriind în alt mod spectacolul vânătorii din principatul vecin, al Țării Românești:

„Boierii noștri pe atunci erau mai toți vânători mari și călăreți vestiți; le plăceau caii arăbești și ungurești; aveau poștalioane de câte șase și opt cai românești iuți ca zmeii; țineau prin curți și în casă câini, lupi, urși, vulturi, corbi, privighetori, cocori, tot felul de păsări și lighioane. Ca să nu citez decât câteva celebrități, voi aminti câinii zăvozi (moloși), cât vițeei de mari, ai lui Grigorie-vodă Ghică, pe care îi hrănea ca să-i puie să se bată până la moarte cu urșii. Când se dădeau asemenea

⁸⁶ Vlad Georgescu, *The Romanians. A History*, p. 78.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 87.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 99-100.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 108-112.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 111-112.

⁹¹ *Ibidem*, p. 86. Fratele său, Scarlat, avea un alt câine (Fazan) pe care-l aprecia pentru modul în care se scufunda în apă și aducea vânatul. Ambii câini au fost dresați de Mario, servitorul familiei Suțu, un personaj care practicase braconajul la Constantinopol.

⁹² *Ibidem*, p. 107.

⁹³ *Ibidem*.

spectacole, Bucureștii toți alergau la Colentina care cum putea, pe jos, călare, în căruță, în caleașcă sau în teleguță; își luau merinde de acasă, și câmpul de la Obor până la Plumbuita părea un bâlci. Emoțiunile cocoanelor erau la aceste lupte tot atât de vii ca și ale damelor spaniole la luptele de los toros”⁹⁴.

Din vânătoarea domnească s-a păstrat prea puțin în perioada fanariotă și post-fanariotă, domnii trimiși de Poartă fiind intermediari între două culturi ale Europei, cea occidentală și cea locală. Ghica își amintea cu adâncă nostalgie de modul în care decurgea o partidă de vânătoare în spațiul intim al moșiei sale și sub orânduiala unui polcovnic Ioniță. Preludiul unei astfel de aventuri realizate în comun cu cei apropiați era o relaxare în voie, prin băutul unei cafele, trasul din ciubuc și pregătirea copoilor. La finalul incursiunii:

„Seara, în aprinsul lumânărilor, un car plin cu lupi tineri și bătrâni, cu vulpi și cu iepuri venea cu vânătorii după dânsul. În mijlocul curții, jupâneasa Ilinca așezase de cu ziuă o bute cu vin, împrejurul căreia aprinsese patru butoaie cu călți⁹⁵ muieti în păcură; zece fete, fiecare la vatra ei, unde se frigeau berbeci și se fierbeau mămăligi, un țigan zicea din gură și din cobză istoria lui Alimoș. (...)

Puse pe bute un pat de mărăcini, pe care așezase iepurii cu botul și cu urechile afară și cu picioarele în centru; la patru colțuri ale bazei ieșeau de un cot coadele bine îmblânite a patru vulpi legate împreună de gât, de un par înfipt în mijlocul grămezii de iepuri și ținute în picioare pe par, deasupra capetelor vulpilor. Pe o mescioară rotundă ședeau în patru picioare cinci pui de lup cu gurile căscate către vânători, și deasupra lor, două lupoace năprasnice, legate la spate de parul înfipt în masă; forma astfel un fel de monument cinegetic, cam în forma fântânilor moderne adoptate în capitalele țărilor civilizate”⁹⁶.

Autorul arată îmbinarea dintre elementele orientale (trasul din ciubuc) și cele locale, în contrast cu eticheta vânătorilor occidentale. Nici nu avea să fie altfel, deoarece societatea românească premodernă nu are manuale legate de vânătoare, lucrări despre ceremonialul asociat și nici o cultură solidă a acestei activități. Situația este recunoscută indirect chiar de Nicolae Suțu care povestește cât de tare s-a amuzat el pe seama proprietarului unei moșii din Moldova, care, primindu-l în vizită, a vrut să-i organizeze o goană ajutându-se de țărani, dar din nepracticare și necunoaștere nu a reușit⁹⁷.

Socializarea de care amintește Ion Ghica este una la nivel de boier, pe proprietatea sa și în cântecul lăutarilor, și implică și o anumită pricepere în ale vânătorii între participanți. Moșia îi este un spațiu intim unde parcă se sfidează o etichetă rigidă, protocolară. Acest „monument cinegetic” de care amintește Ion Ghica pentru Țara Românească își găsește un corespondent aproape similar în cel creionat de Nicolae Suțu pentru Moldova și vânătorile sale⁹⁸. Primul vânează vulpi, lupi și iepuri, în timp ce al doilea se îndreaptă în special către prepelițe, potârnicchi și sitari. Ghica este un vânător care se reclamă de la strămoși, în timp ce Suțu își creionează aura celui care introduce inovațiile din domeniu în Moldova. Nu degeaba este amintită figura lui Toma Alimoș, numele de Alimoș se presupune că vine din turcă și înseamnă „vultur”, iar în baladă el este „boier din Țara de Jos”⁹⁹, ceea ce face integrarea sa în relatarea lui Ion Ghica și mai ușor de potrivit. Moșia și

⁹⁴ Ion Ghica, *Opere*, vol. I, p. 362.

⁹⁵ Călți = fire de in sau cânepă din care, în general, se realizau saci și pânza saltelelor.

⁹⁶ Ion Ghica, *Opere*, vol. I, p. 268.

⁹⁷ *Memoriile Principelui Nicolae Suțu*, p. 128-129.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 113, 118, 122.

⁹⁹ Baladă populară românească culeasă de poetul și omul politic pașoptist Vasile Alecsandri în aceeași perioadă, publicată în 1850 în revista *Bucovina*, iar apoi inclusă de acesta în volumul *Poezii populare ale românilor* (1866), în categoria „Cântece bătrânești”.

întinderile sale vaste acoperite de păduri țin departe de avântul industrializării și nevoia de a etala pe care o resimt orășenii. În viziunea sa, prin revoluția de la 1821 are loc o masculinizare prin violență a tinerimii, care este de scurtă durată, dar care readuce vânătoarea în prim plan pentru că momentul în sine:

„făcuse să zbârnâie în tinerii români coarda vitejiei. Lor începu să le placă armele, vânătoarea și călăria; feciorii de boieri luară un fel de aer de cabadai¹⁰⁰, termen adoptat de dâșii și care avea semnificarea de voinici”¹⁰¹.

Toți acești boieri și beizadele care se lăsaseră prinși în vârtejul Eteriei și al revoluțiunii, căutau o reformare a societăților din care proveneau, o desprindere de moleșeala orientală și o racordare la Occidentul plin de promisiuni modernizatoare. Vânătoarea devine un instrument al pregătirii revoltei lor. Se cred *cabadai*, se cred a fi de fapt, într-un alt înțeles al termenului, briganzi; un fel de haiduci, însă aristocratici și care se impun nu prin numele de familie, o familie cu legături în trecutul pe care-l reneagă, ci prin propriile opțiuni politice. Într-o analiză istorică a violenței, Robert Muchembled considera această idealizare de rol „un fel de exorcism colectiv”¹⁰² al unei generații care dislocă ordinea existentă.

Contextul personal atât al lui Nicolae Suțu, cât și al lui Ion Ghica le determină abordarea, dar amândoi punctează preschimbările care au loc la începutul veacului al XIX-lea în ce privește vânătoarea, noile sensibilități și o oarecare ‘domesticire’ a practicii. Pe Suțu îl vedem vorbind despre importanța exercițiului fizic, despre o apreciere a animalelor și, totodată, se autodeclară „nelegiuit” când descrie vânătoarea de prepelițe și cărstei în afara sezonului (august, octombrie), în perioada de împerechere (mai)¹⁰³. Pe Ghica îl observăm punctând un sentiment național al tinerilor care încă tresaltă sub învelișul cultural de *gentleman* obținut sau doar schițat în scurtele lor șederi în Occident și care rezonază parțial cu vechile cutume legate de vânătoare. Indiferent însă spre care dintre acești doi autori ne vom îndrepta, pentru ambii vânătoarea este înțeleasă în rolul său formativ al masculinității și al legăturilor sociale la nivel de elită.

În loc de concluzii. Am pornit la gravura semnată de Paulus Pitristch care-l are în prim plan pe Nicolae Mavrogheni într-un atelaj tras de cerbi cu coarne aurite pentru a discuta despre vânătoare la finalul perioadei fanariote. Integrarea cerbilor reprezintă, în acest demers, un element exotic, un simbol al statutului celui portretizat, dar și – prin ei – începutul ‘domesticirii’ unei practici întâlnite la curțile imperiale, princiare sau pe moșiile boierești. Factorul politic are un rol semnificativ, prin deschiderea diplomatică pe care începe să o arate Poarta față de Occident, exemplul său fiind urmat și în provincii. Legăturile diplomatice înseamnă și socializare și evenimente de petrecere a timpului liber care relaxează tonul unor negocieri. Vânătoarea se încadrează în rândul acestor activități, iar exemplul lui Ali, pașa din Ioannina, este reprezentativ la nivel public. El o folosește în dublul scop diplomatic de a destinde discuția cu reprezentantul Angliei cu referire la preluarea orașului Parga și, totodată, de a permite pictorului francez Louis Dupré să-i realizeze portretul. Imaginea care ajunge astfel prin albumul și gravurile vândute separat de Dupré la Paris și în orașele europene este a unui

¹⁰⁰ Termenul este turcesc (*kaba dayi*) și este asociat de Ghica revoltei lui Pasvantoğlu, având însă și înțelesul de hoțoman și lăudăros.

¹⁰¹ Ion Ghica, *Opere*, vol. I, p. 149.

¹⁰² Robert Muchembled, *Une histoire de la violence. De la fin du Moyen Âge à nos jours*, Paris, Seuil, 2008, p. 394.

¹⁰³ *Memoriile Principelui Nicolae Suțu*, p. 121-122.

conducător creionat în culori neutre, fără dimensiunea cruzimii atât de blamată până atunci; și, totodată, a unui Ali care practică vânătoarea, în ciuda veșmântului exotic, în stilul familiar unui interlocutor englez sau francez. Factorul cultural devine astfel important, întrucât noua tendință care se manifestă este a unei masculinizări ce ține cont de o mecanică a mișcării, a formării armonioase a corpului. Vânătoarea tinde să se transforme într-un sport, într-un exercițiu fizic asociat petrecerii timpului liber, dar încă nu a ajuns în acel punct. Perioada regulamentară și a doua jumătate a secolului al XIX-lea vor scoate la iveală o altă poveste și transformare a vânătorii în spațiul românesc, ce rămâne a fi continuată.

Text publicat în cadrul proiectului ERC *Luxury, Fashion and Social Status in Early Modern South-Eastern Europe* (LuxFaSS), proiect no. 646489, găzduit de New Europe College-Institute for Advanced Study (București).

Nicoleta ROMAN
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al
Academiei Române